

2017, No 3–4, 177–188

НИНА ТОПАЛСКА,
ДИМИТРИНА ИГНАТОВА-ЦОНЕВА

Русенски университет „Ангел Кънчев“

✉ ntopalska@uni-ruse.bg, ✉ dtzoneva@uni-ruse.bg

МЕТОНИМИЧНА КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ НА ОСНОВНИ ЖИТЕЙСКИ КАТЕГОРИИ В СТАРОЗАВЕТНИТЕ ПРЕМЪДРОСТНИ КНИГИ

Анотация:

Основната концепция за мъдрост в старозаветните премъдростни книги, които са в основата на Старозаветната традиция на мъдростта, е представена преобладаващо по фигуративен начин. Метонимията в Стария завет е основен концептуален начин за говорене за Бог и за трансценденталните единици. Проследяването на концептуалните метонимии на мъдростта в тези книги разкрива важни фрагменти от концептуалната система на Стария завет, свързана с областите на времето, живота и смъртта. Традиционното разбиране за човешкия живот под слънцето в книгата „Еклисиаст“ е разположено на нова философска основа. „Еклисиаст“ обаче, заедно с „Притчи“ и „Йов“, разкрива смисъла на човешкия живот не по абстрактен начин, а по-ярко и по-подробно, използвайки метонимични изображения.

Ключови думи:

библейски премъдростни книги, метонимия, концептуална система, когнитивна лингвистика

Благодарение на развитието на когнитивната лингвистика и непрестанно обогатяващия се арсенал от интерпретативни техники и подходи към текста от няколко десетилетия насам метонимията вече не се разглежда като второстепенен спрямо метафората стилистичен троп. Дори се допуска, че процесът на метонимизацията предшества този на метафоризацията при концептуализирането на света. Следователно не метафората, а метонимията има основополагаща роля в процеса на човешкото познание. Словеснообразната репрезентация на концепта *мъдрост* в каноничните старозаветни премъдростни книги „Еклисиаст“, „Притчи Соломонови“ и „Йов“ разкрива базисни черти на старозаветната концептосфера, свързани с разбирането на категориите *време, живот, смърт*. С помощта на метонимията като основен когнитивен и художествен принцип на изображение при текстовото въздействие на тези абстрактни понятия авторите са постигнали пределна детайлност и нагледност, като във всяка от книгите личи оригинален почерк. И днес някои художествени решения, например заключенията

на Еклисиаст: „няма нищо ново под слънцето“, „всичко е суета“, „има време за всяко нещо под слънцето“, функционират със статус на крилати фрази в различни езици, включително и в българския.

Няма нищо ново под слънцето

Книгата „Еклисиаст“ до голяма степен се различава от традиционната старозаветна мъдрост, отразена в „Притчи Соломонови“. Въпреки това авторът не е новатор по отношение на идейно-тематичния и образен континуум, характерен за старозаветния премъдростен корпус. Дори в типичните за стила му „антимашали“¹ и скептични твърдения не се открива никакво коренно различно разбиране на мъдростта. Оригиналността на книгата се дължи на различния изобразителен ракурс, на повествованието от първо лице, на художественото решение традицията да се погледне сякаш „от птичи поглед“, от позицията на дългия житейски опит, който отрезвява и нарежда детайлите в по-широк контекст.

И тук се срещат познати от „Притчи Соломонови“ и „Йов“ типажии – на мъдрия, на неразумния, на страдалеца, но те са изобразени в една по-абстрактна и обобщена перспектива, при която ключови се оказват понятията *смисъл* и *полза*. Основен обект на художествено изображение е човекът под слънцето, а главният проблем – неговият изнурителен труд, т.е. всичко, което той прави или постига на тази земя, в това число и мъдростта.

Темата за човека и неговия живот намира израз в някои отличителни за стила на „Еклисиаст“ словеснообразни репрезентации. Авторът нарича хората „човешки синове“ – метонимичен израз, който се използва често в старозаветните текстове и в повечето случаи носи допълнителната конотация „смъртност, преходност“. Фразата се среща и в „Притчи Соломонови“, но в много по-неутрален смисъл, отколкото в „Йов“ и „Еклисиаст“, където съдбата на човешкия син е изобразена подчертано реалистично и дори натуралистично.

<i>Притчи</i> 8:4	„... към вас, люде, викам, и към <i>синовете човешки</i> е моят глас“
<i>Йов</i> 25:5–6	„... и звездите са нечисти пред очите Му. Толкоз по-малко човек, който е <i>червей</i> , и син <i>човешки</i> , който е <i>молец</i> “
<i>Еклисиаст</i> 3:18	„Казах в сърце си за <i>синовете човешки</i> [...] че те сами по себе си са <i>животни</i> “

Таблица 1. Експресивна конотация на метонимията „човешки син“ в книгите „Притчи Соломонови“, „Йов“ и „Еклисиаст“²

¹ Т. нар. „антимашали“ в текста на „Еклисиаст“ са изречения, в които едната част семантично и формално наподобява притча, а другата съдържа изненадващо твърдение, нехарактерно за конвенционалните притчи (вж. Олтър 2011) [11].

² Библейските цитати са по синодалния превод на Библията (вж. Библия 1, 1993) [1], освен в случаите, когато изрично е упоменато, че са взети от друг превод.

Натурализмът произтича от дълбокото убеждение, че *човекът е Божие творение, направено от пръст*, което няма живот само по себе си, а живеее благодарение на вдъхнатото от Твореца жизнено дихание. Авторът на „Йов“ нарича хората „онези, които обитават жилища от кал, чиито основи са прах и които се изтребват по-скоро и от молец“ (4:19).

Подлежащото на разрушение жилище и молецът са основни образни елементи от старозаветния концепт *преходност на човешкия живот*, които се срещат на много места в различни библейски текстове. Не толкова молецът е символ на неустойчивостта, колкото способността му да прояжда тъканите. Йов казва за себе си, че „тлее като дреха, сядена от молец“ (13:28).

В Евангелието на Матей земните съкровища, изяждани от молци, са противопоставени на небесните, които са непреходни (6:19–20). Не е мъдро човек да се устремява към материалните неща, защото земното (съответно телесното) преминава, както къщата от пръст се разрушава, и само съкровището на небето остава сигурно.

Неустойчивото жилище е образ с богата фигуративна семантика. Съграждането на дом и неговото устояване във времето по метафоричен път представят участта на праведния и на неправедния. Жилището на неправедния е нестабилно и подлежи на разрушение, последвано от пълна забрава.

От друга страна, *неустойчив е самият човек*, който „обитава“ кратковременно и непрестанно разрушаващо се жилище от пръст. Концептуализацията на човешкото тяло като дом в старозаветните текстове носи силен експресивен и асоциативен заряд и се реализира чрез изразително-изобразителните възможности на метафората и метонимията. Метафоричният пренос на признаци от различни понятийни сфери е дълбоко обвързан с метонимичното възприемане на обстоятелствените връзки в тези сфери, както и с прототипното възприемане на някои от образите в качеството им на символи. Ярък пример за подобно словеснообразно взаимодействие е „Поемата за настъпващата старост“ от последната глава на книгата „Еклисиаст“.

За да изобрази силата и неотменността на смъртта, авторът подхожда метонимично, като подбира за основа на своето изображение отрязъка от живота, в който човекът осъзнава истински своята слабост – старостта, и изгражда метафоричен микросюжет със силно емоционално звучене.

„1. И помни твоя Създател през дните на младостта си, докле не са дошли тежки дни и не са настанали години, за които ще казваш: „няма за мене наслада в тях“; 2. докле слънце, светлина, месечина и звезди не са потъмнели, и не са дошли пак черни облаци след дъжда; 3. докле не е настъпил оня ден, кога къщните пазачи затреперят, и силните мъже се прегънат; кога престанат да мелят, които мелят, понеже са останали малко; кога се помрачат ония, които през прозорец гледат; 4. кога пътните врата почнат да се затварят; кога замлъкне шумът на хромелите, и

човек почне да става по гласа на петела, и дъщерите-певици замлъкнат; 5. кога висините бъдат за тях страшни, и по пътя ще има ужаси; кога зацъфти миндалът, и скакалецът стане тежък, и каперсът се пръсне; защото човек отива във вечния си дом [...] 6. докле се не скъса сребърната верижка и не се съдере златната превръзка, и не се строши стомната при извора, и не падне колелото над кладенеца. 7. И ще се върне пръстта в земята, каквото си е била; и духът ще се върне при Бога, Който го е дал. 8. Суета на суетите, каза Еклисиаст, всичко е суета!“ (12:1–8).

Важен въпрос, който занимава повечето тълкуватели на книгата „Еклисиаст“, е същността на образния език в този пасаж – дали старостта е представена чрез различни метафори, или всеки детайл е елемент от обща алегория.

Метафоричното тълкуване приема, че старостта е изобразена чрез метафорите за тъмнината, смяната на сезоните и запустяването на дома. *Алегоричното разбиране* възприема описанието на дома и неговите обитатели като оригинална физиологична алегория за старостта и нейните последствия, при която определени детайли от описанието се асоциират с части от тялото. Къщните пазачи, които треперят, саръцете, силните мъже – краката, тези, които мелят – зъбите, гледащите през прозореца – очите, вратите, които се затварят – ушите или устата, а замлъкването на шума символизира затихването на гласа с напредването на възрастта (Мърфи 1981) [9].

Алегоричното тълкуване среща известни трудности при интерпретацията на някои от образите, например тези от четвъртия стих. Ранното ставане може да означава липсата на здрав сън при стария човек, а дъщерите-певици да са птиците, чиято песен той вече не може да оцени, защото е изгубил вкуса към живота.

Петият стих разширява алегорията с три образа, допълващи описанието на възрастния човек, които са неочаквани за съвременния български читател и носят особена експресия: „кога зацъфти миндалът, и скакалецът стане тежък, и каперсът се пръсне“. Цветът на бадема³ е метафора за белите коси, натежалият скакалец извиква представата за забавеното придвижване на уморения от старостта човек, а каперсът, който вече не събужда апетита, подсказва за липсата на удоволствие от живота. В Новия библиейски превод от оригиналните езици (Библия 3, 2013) [3] тази част от стиха гласи: „когато зацъфти бадемът и скакалецът натежи, и всяко желание заглъхне“.

Трудно е да се прокара ясна граница между чисто алегоричната и общометафоричната интерпретация на разглеждания откъс от „Екли-

³ В синодалния превод е използвана остарялата лексема „миндал“, която е твърде неясна за съвременния читател. За разлика от разговорните съюзи „докле“ и „кога“, които са в синхрон с цялостното песенно-фолклорно звучене на поемата, тази заемка не изпълнява особена стилистична функция в текста, затова по-удачно е да се използва лексемата „бадем“.

сиаст“. Alegорията за опустяващия дом и обърканите му обитатели е част от една цялостна метафорична картина на настъпващата старост. Като че ли най-последователно алегорията е застъпена в описанието на къщните обитатели, а образите на природата до голяма степен я разколебават. Бадемът, скакалецът и каперсът могат да се приемат като метафори за разцъфването и новото начало, което отвежда интерпретацията към по-различна плоскост – старостта и приближаващата смърт контрастират на възраждащата се природа.

За българския читател на книгата „Еклисиаст“ метафоричното представяне на настъпващите беди и опасности чрез образите на разразяваща се буря, опустяващо домашно огнище и приближаваща зима са сравнително познати. По-интересни са фигуративните образи, които не са особено характерни за българската езикова картина на света, например тези от шестия стих: „докле се не скъса сребърната верижка и не се съдере златната превръзка, и не се строши стомната при извора, и не падне колелото над кладенеца“. На пръв поглед, символиката е ясна – скъсването и строшаването се свързват с края на нещо съществуващо – в случая на човешкия живот. Изразът, преведен като „златната превръзка“, обаче в Масоретския текст (Библия 2, 1997) [2] означава и чашка, съд (Марковски 1932–33: 1–96) [8].

В Новия библейски превод от оригиналните езици първата част от шестия стих е преведена така: „преди да се скъса сребърната нишка и златният светилник да се разбие“. Тук вече верижката и съдът създават обща представа за кандило, което при скъсването пада и се разтрошава, а маслото в него се разлива.

Някои библейски тълкуватели виждат в изброените предмети метафора за отделящата се от тялото душа. Част от тях извеждат физиологичната образност още по-далеч, като свързват верижката, съда и маслото с гръбначния мозък. Alegоричната интерпретация предполага референция, при която всеки предмет от описанието отговаря на определен човешки орган. Стомната би могла да означава главата, а колелото над кладенеца да извиква представата за белите дробове, които при смъртта поемат въздух за последен път (Делич 2006: 800–805) [6].

Финалният акорд на картината поставя седмият стих: „И ще се върне пръстта в земята, каквото си е била; и духът ще се върне при Бога, Който го е дал“, който е пряк отглас на *Битие* 2:7: „И създаде Господ Бог човека от земна пръст и вдъхна в лицето му дихание за живот; и стана човекът жива душа“. *Човекът може да бъде наречен „пръст“*, защото е взет от земята и ще се върне там, *но и „жива душа“*, тъй като в него Бог е вдъхнал дихание за живот.

Всичко е суета

Човешките синове, сътворени от пръст, но увенчани със слава и чест почти колкото ангелите (Псалм 8:6), се намират винаги между два

свята – тленния и нетленния. Правилното разбиране на тази поверена от Твореца мисия е условие за истинската мъдрост, която Еклисиаст толкова настойчиво издирва. Лайтмотивът „Суета на суетите – всичко е суета!“ е апел към нейното осъзнаване, към оценяване на истински стойностното и отдалечаване от всичко преходно.

Еврейската дума ‘hebel’, която Еклисиаст използва и която се превежда като *суета*, означава *пара*, *дихание*, *лъх*. В метафоричен смисъл напразен е човешкият стремеж към нетрайните земни придобивки, които се изпаряват като лъх. Затова усиленият труд на човека под слънцето също е определен като суета. Суета е дори самоцелното търсене на мъдрост. Тя се осмисля едва когато бъде приложена на практика в подарения на всекиго отрязък от земното време.

От друга страна, суетата наподобява въздуха, който човек издишва като пара и който е невидим за очите, освен в студеното време. Р. Олтър противопоставя значението на тази дума с това на думата ‘ruah’, означаваща духа, жизненото дихание, и метафорично сравнява издишването (т.е. суетата) с „отпадъчен продукт“ на жизненото дихание. Затова авторът добавя към фигуративното значение на думата семите *нереалност*, *ефимерност*, *неуловимост*.

С другото си значение (*вятър*) думата *ruah* играе съществена роля в началото на книгата, където всичко, което се върши под слънцето, авторът сравнява с гонене на вятъра. Търсенето на мъдрост е представено метафорично като лутане в различни посоки, издирване на смисъл на човешкия живот (Олтър 2010) [10].

В метафоричното противопоставяне на двата порядъка – нетрайното и трайното, бързо преминаващото и онова, към което трябва да се устремява истинската мъдрост – прозира метонимично, прототипно структуриране на понятията. Човекът е пръст, но и жива душа, трудът му е грижа, но и радост, а за онзи, който вижда слънце, има надежда, защото „куче живо е по-добре, нежели мъртъв лъв“ (Еклисиаст 9:4).

Суетата като неотменна характеристика на човешкия живот авторът на „Еклисиаст“ свързва с цикличността и повторителността на всичко в света. Метонимичните изрази, с които е ословесена тази художествена идея, се основават на пространствени или времеви връзки и отношения.

Животът на човека е изрично маркиран пространствено – той е *пребиваване*, *ходене под слънцето* (Еклисиаст 4:15), а живите са тези, които са видели слънце (7:11) и се трудят под слънцето (2:20). Относно категорията време в старозаветните книги на мъдростта се забелязва стремеж към пределна конкретност при нейното словесно изразяване. Процесуалното възприемане на мъдростта е въплътено в различни метонимии, които заместват общото понятие „човешки живот“ и подсилват усещането за нагледност: „Страхът Господен придава дни, а годините на нечестивците ще се скратят“ (Притчи 10:27); „Омръзна ми животът

(...) дните ми са суета“ (Йов 7:16); „Не се хвали с утрешния ден, защото не знаеш какво ще роди тоя ден“ (Притчи 27:1); „помни твоя Създател през дните на младостта си, докле не са дошли тежки дни“ (Еклизиаст 12:1); „Не е ли изпитание земният живот на човека, и дните му не са ли като дни на наемник (...) и аз получих за дял суетни месеци, и тъжовни нощи ми са отброени“ (Йов 7:1, 3); „Дните ми летят по-бързо от совалка“⁴ (Йов 7:6); „нашите дни на земята са сянка“ (Йов 8:9).

Един от поетическите шедеври на старозаветния премъдростен корпус е поемата от книгата „Йов“, в която героят проклина деня на своето раждане. С помощта на фигуративния език авторът поставя началото на своеобразен теодицеен диалог между героя и Бога, който завършва с явяването на Яхве през бурята. Поради формално-семантичните ѝ особености при интерпретацията на тази метафорично-метонимична поема е необходимо тя да бъде цитирана почти изцяло:

„1. След това отвори Йов уста и прокле деня си (...) 3. да се провали денят, в който се родих, и ноцта, в която рекоха: зачена се човек! 4. Оня ден да бъде тъмнина; да го не подири Бог отгоре и да не изгрее над него светлина! 5. Да го омрачи тъмнина и смъртна сянка, черен облак да го покрие, да се страхуват от него, като от горещ слънчев пек! 6. Оная нощ, – тъмнина да я обладае, да се не сметне между дните на годината, да не влезе в броя на месеците! (...) 9. Да потъмнеят звездите при нейния здрач; да чака тя светлината, и тая да не идва, и да не види ресниците на зората, 10. задето не затвори дверите на майчината ми утроба и не скри тъгата от очите ми! 11. Защо не съм умрял, когато съм се раждал (...) 12. Защо са ме колене приели? Защо ми е трябвало да суча гърди? 13. Сега щях да лежа и почивам; щях да спя; и щеше да ми бъде спокойно...“ (Йов 3:1–13).

Така характерният за библейските текстове паралелизъм между деня и ноцта, светлината и тъмнината, в поемата от „Йов“ взема съвсем различен обрат. Ако обичайният ход на художествената образност в поучителните текстове съвпада с обективната хронология на събитията, тук авторът използва ретроспективния похват. Обзет от желание да „зачеркне“ своето съществуване, героят се връща назад във времето, за да прокълне деня на своето раждане, а след това още по-назад към ноцта на зачеването си. Хиперболичното изображение в третия стих е един от множеството примери за сюжетна миниатюра в кратката форма на стиха, с каквито изобилства книгата „Притчи Соломонови“. *Символичните времеви реалии „ден“ и „нощ“*, които в този контекст са свързани с рож-

⁴ Думата „совалка“ в съвременния български език означава: 1. приспособление за тъкане; 2. част от шевна машина; 3. редовно, повтарящо се движение между две точки и 4. транспортно средство, което осъществява такова движение (БТР 1994) [5]. Със значението си на тъкачно приспособление думата се употребява все по-рядко и вече се схваща като историзъм, затова нейното съчетаване с глагола „летят“ внася известна двусмисленост. Уместно е уточнението, което правят авторите на Ревизирания библейски превод от 2002 г.: „дните ми са по-бързи от совалката на тъкача“ (Библия 4, 2001) [4].

дението и зачеването на човека, са положени в полето на няколко бинарни опозиции, чието взаимодействие е основа на първата част от поемата.

Р. Олтър разглежда тази първа част като съвместяване на двата семантични полюса – на светлината и тъмнината – в словесната форма на клетвата, при което на всеки лъч светлина се пожелава да угасне и на всеки проблясък се „приписва“ несъществуване чрез отрицателни пожелателни формули.

В пасажа се проявява една важна особеност на авторския стил – внушението се постига не толкова чрез натрупване на художествени образи, а чрез интензификация при тяхното изображение. Първоначалното пожелание денят на Йововото раждане да не е настъпвал, е последвано от клетвата над него изобщо да не изгрява светлина. Мракът по-нататък се оказва не просто отсъствие на светлина, а отсъствие на живот, смъртна сянка. Нощта на зачатие то героят иска да премахне от календара, двукратно вербализиран с метонимичните изрази „дните на годината“ и „броя на месеците“.

Механизмът на словесното изображение създава жива картина на човешкото „нераждане“, в която героят парадоксално продължава пътя на неосъществяване на своя живот – от утробата към гроба. Виждането на светлина е приравнено на началото на човешките страдания, а тъмнината на гроба, който започва още от утробата, се синонимизира иронично със спокойствието (Олтър 2011) [11].

Поемата от третата глава на книгата „Йов“ е илюстрация за многообразните художествени възможности на словото. Почти лексикализираната *метонимична употреба на символите „утроба“ и „гроб“* със значение на раждане и смърт попада в друго асоциативно поле и се превръща в ефектно изразително-изобразително средство, което отличава този текст от всички останали.

Не е трудно да се долови концептуалният паралел между живота страдание от книгата „Йов“ и усиления труд под слънцето, за който говори Еклисиаст. Между двата вида страдание обаче съществува известна разлика. В прозаичната рамка на „Йов“ героят е изобразен като типичен персонаж от произведенията на традиционната еврейска мъдрост. Той е непорочен и благочестив, затова е надарен с изобилен имот и многодетно семейство, освен това самият Бог го е обявил за праведен. Истинската драма на героя произлиза от незаслуженото страдание, което той изпитва и което не може да си обясни. Неспособността на Йов да открие причина за злото, което го сполита, усещането за липса на справедливост води героя до отчаяние, което го кара да прокълне своя живот.

За Еклисиаст поначало *човешкият живот под слънцето е усилен труд*, но причината не е в нечие конкретно страдание, а в изначалната несигурност на всичко в този свят. Не само неправедните, но и праведните нямат гаранция за своите усилия, защото както едните, така и другите умират и друг се ползва от всичко, което са постигнали. Страданието е

свързано не толкова с усещането за несправедливост, колкото с чувството за безсмислие, за постоянна повторителност, която е по-полезна за творението, което се подновява, отколкото за самия човек, който преминава: „И намразих целия си труд, с който бях се трудил под слънцето, защото трябва да го оставя на човека, който ще дойде след мене“ (Еклисиаст 2:18).

Въпросите за страданието и безсмислието в света не намират конкретно обяснение, но и не остават без отговор. Клетвата на Йов е иронично обезсмислена при явяването на Бог през бурята, а усещането за липса на полза и смисъл от човешкото съществуване Еклисиаст почти неусетно претопява в творческия жест на възвръщане към традицията. Срещата между новаторската философска позиция и традиционната мъдрост е вплътена в цялостното стилистично изграждане на текста, в преднамерената спойка от познати машали и оригинални твърдения, в самия маниер на изображение. Интересна поетична репрезентация на концепта *време* е дадена в третата глава на „Еклисиаст“.

Има време за всяко нещо под слънцето

Изразена със семпли изрази, но величествена по своя замисъл, „Одата за времето“, включена в третата глава на книгата „Еклисиаст“, е отглас на екзистенциалната тема за смисъла на човешкия живот. Художественото изображение следва логиката на сюжетната метонимия, основана на времеви обстоятелствени връзки, чрез която авторът обединява в обща концептуална рамка частното и общото, универсалното и конкретното в човешкия живот.

Философският мащабен поглед към живота и времето, не особено характерен за традиционната старозаветна мъдрост, се съчетава с търсенето на детайла. Това в много по-голяма степен отговаря на библейскоеврейския концепт *време*, отразен езиково в преобладаващи изрази за конкретни събития, вместо в отвлечени категориални понятия.

Одата започва в типичния за Еклисиаст стил – с твърдение: „Всичко си има време, време има за всяка работа под небето“ (3:1). Следва мащабна поетична картина на човешките действия, представени чрез антонимни двойки изрази, всяка от които въведена с лексикално повторение: „2. време да се родиш, и време да умреш; време да садиш, и време да скубеш насаденото; 3. време да убиваш, и време да лекуваш; време да събаряш, и време да съграждаш; 4. време да плачеш, и време да се смееш; време да тъгуваш, и време да играеш; 5. време да разхвърляш камъни, и време да събираш камъни; време да прегръщаш и време да избягваш прегръдки; 6. време да търсиш, и време да губиш; време да къташ, и време да пилееш; 7. време да раздираш, и време да съшиваш; време да мълчиш, и време да говориш; 8. време да обичаш, и време да мразиш; време за война, и време за мир“ (3:2–8).

Конструкциите, формулирани като „*време за*“ и определено действие, се характеризират с особена семантична двойственост. От

една страна, те изразяват конкретни човешки действия, а от друга, представяват метонимии на човешкия живот, синекдохи на земното съществуване. Текстът е поетична перифраза, натоварена с емоционална конотация, пластичност на мисълта, непостижима без помощта на словеснообразния език. Едва ли текстът щеше да има особено въздействие върху читателя, ако авторът просто беше заявил, че човек се ражда и умира, убива и лекува, гради и събаря, търси и намира, обича и мрази.

Двойките изрази не са подбрани на случаен принцип. Световният кръговрат засяга не само човека, но и растенията и животните (2–3), а що се отнасят до човека, широката преносна употреба на глаголите „изкоренявам“, „убивам“, „изщерявам“, „събарям“, „градя“ в старозаветните текстове навежда на мисълта, че с тях авторът на „Еклисиаст“ изразява не толкова конкретни негови действия, но и цялото разнообразие на неговите стремежи – съзидателни и разрушителни, доброжелателни и злонамерени.

Съществуват няколко различни тълкувания на петия стих, в който се говори за събирането и разхвърлянето на камъни. Според арамейския Таргум на „Еклисиаст“ в стиха става дума за разпръсването на камъните от стара сграда и подготвянето строежа на нова. Смята се, че авторът може да има предвид и покриването на ниви с камъни с цел те да бъдат направени непродуктивни. Съществува предположение, че едната част от стиха се отнася за традицията да се разхвърлят пръст или камъни върху гроба на някого, а втората – за събирането им с цел строителство. Въз основа на тълкуването в мидрашите пък някои изследователи допускат стихът да крие сексуален подтекст (Итън 2003: 114) [7].

М. Итън смята, че в петия стих става дума за изразяване на приятелство или вражда, което съответства на военния концепт, отразен в Стария завет. Събирането на камъни на едно място е част от подготовката на пътя за военните завоеватели, а хвърлянето на камъни може да изразява военна агресия, която засяга както самите врагове, така и техните ниви (Итън 2003: 114) [7].

Метафоричен смисъл някои тълкуватели прозират и в жестовете на раздиране и съшиване, споменати в първата част на седмия стих, метафора за скръбта заради смъртта на близък човек, което може да има връзка с акта на мълчание във втората част (Олтър 2010) [10].

След изброяването на различните събития от живота на човека и съпътстващите ги дейности Еклисиаст поставя философския проблем, скрит зад обширния художествен каталог: „Каква полза има работещият от онова, над което се труди?“ (ст. 9). Мъдрият ред на Твореца осигурява всичко необходимо на човека, но той няма власт над неспирния кръговрат на времената⁵. „Всичко Той е направил да бъде хубаво в свое

⁵ Понятието „времена“ тук не се използва в хронологически, а в съдържателен смисъл, какъвто обикновено се открива в думите за време в библейския еврейски език. Времената са онези моменти или периоди, които са отредени от Бога за нещо, конкретните възможности, дадени от него.

време“ – заявява Еклисиаст в първата част на ст. 11, но проблемът се крие във втората, която сякаш формално допълва мисълта, но всъщност съдържа контрапункт: „и вложил вечността в сърцето им, макар човек да не постига от начало до край делата, които Бог върши“.

Понятието *вечност* в този стих може да означава и света, както и невежеството (Итън 2003: 116) [7]. Следователно изразът „вложил е вечността в сърцето им“ може да се разбира като „вложил е в сърцето им любовта към света“ (Олтър 2010) [10]. Човекът винаги се съблазнява от идеята да проумее вечността, но този негов стремеж е обречен на разочарование, тъй като никой не може да постигне делата на Бога.

Чувството за безсилие, породено от осъзнаването на Божията власт над живота и времето, е всъщност извор на надежда, че изпълненият с радост живот е дар от Бога и сам Той е негов гарант: „Познах, че за тях няма нищо по-добро, освен да се веселят и да правят добро през живота си“ (ст. 12). Първоначалното намерение на Еклисиаст да познае насладата от живота, заявено във втората глава, води единствено до мрачно заключение за неговия смисъл. Сега обаче той твърди, че човекът може да се наслаждава на доброто и дори сам да го върши – не в съвременния филантропски смисъл, а като стремеж към практикуване на добър и щастлив живот (Итън 2003: 117) [7].

Човекът спокойно може да се радва на своя живот, като яде, пие и се наслаждава на плода на труда си, но не бива да забравя, че не всичко е в негова власт, че Творецът решава кога е времето за радост и кога – за тъга. Именно в това се корени причината за човешкото благоговение, т. е. за страха от Бога.

Призивът на Одата за времето от третата глава кореспондира с апела на Еклисиаст от заключителната глава на неговата книга: „*И помни твоя Създател през дните на младостта си*“ (12:1). Времето на човека под слънцето му е отредено и подарено, но от него се очаква да разпознава знаците на това време – моментите, в които Творецът му се открива, възможностите, които поставя пред него.

Мъдростта на Еклисиаст е нетрадиционна по отношение на текстовата форма, в която е възплътена, на художествения стил и образните похвати, но привидният скептицизъм води до убедения и настойчив призив на традиционните мъдрци: „Да изслушаме същината на всичко: бой се от Бога и пази Неговите заповеди, защото в това се заключава всичко за човека; защото Бог ще изведе на съд всяка работа и всичко тайно, било то добро, било лошо“ (Еклисиаст 12:13–14).

Словеснообразната репрезентация на концепта *мъдрост* в поучителните книги разкрива базисни черти на старозаветната концептосфера, свързани с разбирането на категориите *време*, *живот*, *смърт*. Метонимията е фундаментална когнитивна стратегия при тяхната конкретизация и детайлизация.

В текста на книгата „Еклисиаст“ универсалните категории *време, живот, смърт* са образно репрезентирани на основата на метонимичните отношения *живот – време; време – дни, месеци, години; смърт – червей, пръст; безсмислие – лъх, пара* и т. н.

Основните твърдения на „Еклисиаст“, които имат своите специфични художествени паралели в „Притчи Соломонови“ и „Йов“, са следните:

1. *Няма нищо ново под слънцето.* Човешките синове, които винаги са на границата между света на тленното и този на нетленното, могат да се нарекат „пръст“, защото от пръстта са сътворени, но и „жива душа“, защото Бог ги е сътворил и им е вдъхнал живот. Въпреки непрестанната повторителност животът на всеки човек е неповторим и ценен.

2. *Всичко е суета*, т. е. пара, лъх. Човеците не трябва да се устремяват към земните неща, които бързо преминават, а към Бога.

3. *Има време за всяко нещо под слънцето.* Човек не може да разбере напълно делата на Бога, но може да разпознава моментите и възможностите, които Той му дава. Радостта от живота, колкото и несигурен да е той, се състои в признаването на Бога като негов дарител и гарант.

Литература

- [1] Библия 1 1993: *Библия, сиреч Книгите на Свещеното писание на Ветхия и Новия завет*. София, Синодално издателство, 1993.
- [2] Библия 2 1997: *Biblia Hebraica Stuttgartensia*. Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft, 1997.
- [3] Библия 3 2013: *Библия или Свещеното писание на Стария и Новия завет и неканоничните книги* (нов превод от оригиналните езици). София, Българско библейско дружество, 2013.
- [4] Библия 4 2001: *Библия, или Свещеното писание на Стария и Новия завет*. Ревизирано издание. София, Българско библейско дружество, 2001.
- [5] БТР 1994: *Български тълковен речник*. София, „Наука и изкуство“, 1994.
- [6] Делич 2006: Delitzsch, F. *Commentary on the Old Testament*. V. 6. Massachusetts, Hendrickson Publishers, Inc., 2006.
- [7] Итън 2003: Итън, М. *Стар завет. Еклисиаст*. София: Български християнски студентски съюз, 2003.
- [8] Марковски 1932–1933: Марковски, Ив. Книгата Еклисиаст: ексигетически анализ с оглед към по-важните проблеми. В: *Годишник на Софийския университет, Богословски факултет*, т. 10, 1932–33.
- [9] Мърфи 1981: Murphy, E. R. *Wisdom Literature: Job, Proverbs, Ruth, Canticles, Ecclesiastes, and Esther*. Grand Rapids, MI, W.B. Eerdmans, 1981.
- [10] Олтър 2010: Alter, R. *The Wisdom Books: Job, Proverbs, and Ecclesiastes: A Translation with Commentary*, New York, W. W. Norton & Company, Inc., Kindle Edition, 2010.
- [11] Олтър 2011: Alter, R. *The Art of Biblical Poetry*. New York, Basic Books, A Member of the Perseus Books Group, Kindle Edition, 2011.